

Recenzie

Peter Ondrejko – Jana Majerčíková: Vysvetlenie, porozumenie a interpretácia v spoločenskovednom výskume

Bratislava, VEDA SAV 2012, 137 s. ISBN 978-80-224-1262-9

Význam úvah týkajúcich sa otázok, ako interpretovať výsledky vedy a výskumu, aké miesto má interpretácia vo vede a výskume vôbec, čím sa líši vedecké vysvetľovanie a porozumenie, zaiste netreba spochybňovať. Monografická štúdia s transparentným názvom *Vysvetlenie, porozumenie a interpretácia v spoločenskovednom výskume* od autorov Petra Ondrejka a Jany Majerčíkovej vznikla v situácii, keď súčasné krízové stavy v spoločnosti a najmä v ekonomickej sfére hľadajú odpoveď aj v oblasti spoločenskovedných teórií. Ale aj tie sa nachádzajú v kríze, hľadajú možnosť ako odpovedať na situáciu, charakterizovanú rozdrobenosťou sociálneho poznania, v rámci ktorej sa čoraz naliehavejšie objavuje nevyhnutnosť pochopiť súčasný vývoja a adekvátne naň teoreticky reagovať.

Autori monografickej štúdie chcú nielen pomenovať hodnoty, ktoré objavuje spoločenskovedný výskum a ktoré treba implementovať do spoločnosti. Lebo nie všetky výsledky ľudskej tvorivej činnosti možno podriaďovať trhu. „Implementácia takýchto hodnôt do spoločnosti vrátane výchovy a vzdelávania – to si vyžiada nemalé úsilie, ktorého súčasťou by sa autori radi stali. „Pritom je podľa nich neodškriepiteľným faktom, že vedy o spoločnosti potrebujú viacero druhov metód v porovnaní s prírodnými vedami. „Metodologický dualizmus sa tak stal špecifikom spoločenských vied a náprotivkom metodologického monizmu,“ ktorý dominuje v prírodných vedách.

Pôsobivé je v práci hľadanie miesta interpretácie v stratégii kvantitatívnych výskumov v spoločenských vedách, ako nám ho predkladajú autori. Spája sa s otázkou pravdy a táto azda nikdy s absolútnou presnosťou nezodpovedateľná otázka stojí podľa nich v pozadí celej metodológie, vedeckovýskumných postupov, ako i v pozadí otázok pravdepodobnosti a z ich pohľadu aj v pozadí *interpretácie* výsledkov bádania vrátane interpretácie výsledkov empirických výskumov. V intenciách svojského prístupu k alethologickým problémom vyslovujú názor, že „pravda je termín, ktorým možno označiť základnú hodnotu ľudskeho poznania, ktorého súčasťou je i veda“. A vôbec nie náhodne spomínajú Nietzscheho chápanie pravdy, ktorá sa rodí v aktívnom procese porozumenia. Práve porozumenie totiž „podmieňuje schopnosť zo strany poznávacieho subjektu interpretovať skutočnosť. Pokladáme za dôležité zdôrazniť, že práve preto *pravda je sprostredkovaná interpretáciou*.“ Ani

autorom, ani potenciálnemu čitateľovi však nepôjde o to, aby hodnotil výstižnosť Nietzscheho výrokov, ale skôr o to, aby po predbežnom spresnení, i keď veľmi stručnom a neúplnom, čo všetko možno považovať za pravdu, pristúpil k vede ako k jednému z prostriedkov, pomocou ktorých možno ľudské poznanie čo najviac priblížiť pravde.

Autorom ide o zmapovanie situácie súčasného stavu vedeckého bádania, ktorý je neustále doplňovaný aktuálnymi poznatkami. Leitmotívom celého textu je otázka, či možno stanovovať pravidlá, ako vo vede vysvetľovať a ako chápať (porozumieť)? Podľa autorov „niečo vysvetliť (daný sociálny jav, proces, fakt, jeho existenciu) nemožno bez toho, že by sme tomuto porozumeli a na druhej strane však práve vysvetlenie môže významne pomôcť porozumeniu, prípadne porozumenie môže byť vysvetlením aj podmienené“.

P. Ondrejko a J. Majerčíková vychádzajú z názoru, že vedecké vysvetlenie je základným prostriedkom vedeckej systemizácie, ktorá spočíva v podriadení toho, čo vysvetľujeme (explanandum), tomu, pomocou čoho vysvetľujeme (explanans). „Je to procedúra“, konštatujú autori, „v ktorej k danému explanandu hľadáme pritom všeobecné zákonitosti, príp. teórie, u ktorých je pravdepodobné, že sú dostatočne známe. Neraz však pristupujeme k vysvetľovaniu prostredníctvom nových teórií, ku ktorým sme sami vo výskume dospeli. Vysvetlenie je súčasne aj komunikatívny akt, v ktorom sa usilujeme uskutočniť v nejasnej situácii výklad, ktorý by prispel k lepšiemu porozumeniu tými, ktorým je vysvetlenie adresované.“ K tomuto chápaniu pristupuje citlivo implantovaný problém každodennosti: naše každodenné stretnutia, opisy vecí, udalostí sú tiež vysvetľovaním, nie vždy však prístupy, ktoré v rámci nich aplikujeme, môžeme použiť aj vo vedeckom vysvetľovaní. Existuje viacero foriem vysvetlenia a autori sa usilujú vyznačiť pole ich pôsobnosti a spôsoby ich účinkovania.

Vysvetlenie by však nestačilo na to, aby sme pochopili subjektívny zmysel konania v každej situácii. Jeho nezanedbateľnou súčasťou je totiž porozumenie, upozorňujú pôvodcovia textu: „Základom konania je porozumenie svojmu konaniu i konaniu iných, čo je nevyhnutné pri pretváraní východísk (vstupných daností) na výstupné danosti (ciele). Iba v súvislosti s týmto druhom činnosti má zmysel hovoriť o konaní. Preto na rozdiel od vysvetlenia *porozumenie* možno charakterizovať ako odhaľovanie významu alebo zmyslu sociálnych javov, udalostí a procesov, situácií alebo i samotného postavenia výskumníka v istom sociálnom kontexte.“ Porozumenie nie je možné previesť do kauzálneho zákona alebo kauzálneho vysvetlenia, „možno si pomôcť jednoducho jazykovou analýzou textu alebo jazykového prejavu, pričom skúmame význam slov a ich väzieb. Možno si pomôcť aj logickou analýzou, pri ktorej skúmame vnútornú skĺbenosť prejavu vrátane zisťovania logických chýb, nejasností, medzier a skratiek, príp. logických skokov. Nezaobídeme sa ani bez výstavby

prejavu ako celku vrátane jeho členenia. K interpretácii patrí celkom prirodzene aj kontext, umiestnenie prejavu v jeho súvislostiach.“ Ďalšie úvahy autorov sa venujú sporom o mieste hodnotenia v spoločenskovednom výskume. Možno povedať, že tieto problémy sú večné a týkajú sa podstaty vedenia vedeckého poznávania sveta. Výstižné a oprávnené je tvrdenie, že jeden z hlavných problémov spoločenskovedného výskumu spočíva vo vysvetľovaní makrofenoménov. Autori upozorňujú, že v tomto prípade nie je explanandum individuálne správanie ľudí, ale najčastejšie sú to zložito štruktúrované, komplexné sociálne javy (napríklad revolúcie, normy, sociálna štruktúra, sociálna diferenciácia, anómia, vznik a fungovanie inštitúcií a pod.) Vysvetľovanie takýchto makrosociálnych fenoménov sa môže realizovať ako vysvetľovanie makrosociálnych fenoménov inými makrosociálnymi javmi alebo ako následok individuálneho správania. Druhý prípad autori označujú ako metodologický individualizmus a ako príklad uvádzajú vznik povstania alebo revolúcie ako dôsledok nespokojnosti ľudí.

Možnú pozoruhodnú diskusiu autori otvárajú metodologickým rozlíšením pojmov poznanie a vedenie. Vychádzajú z poznatku, že v našich podmienkach býva častým zvykom stotožňovať *poznanie* a *vedenie*, hoci podľa nich ide o celkom rozdielne významy. Vyjadrujú stanovisko, podľa ktorého v metodológii sociálnych vied je oveľa vhodnejší termín vedenie než poznanie. „*Vedenie* (ktoré má svoj pôvod v gréckom epistémé – angl. knowledge, nem. Wissen, fran. savoir) predstavuje relatívne stabilný systém informácií, ktorý je získaný predovšetkým skúsenosťou, učením sa, informáciami o svete, o vývoji ľudstva či spoločnosti, príp. daného problému, ktorý riešime.“

Chápanie vedenia ako kultúrneho faktu, ktorý má bezprostrednú väzbu na moc, svoju históriu, sa odlišuje od chápania *poznania*, ktoré podľa autorov predstavuje alebo psychickú aktivitu človeka, alebo adekvátne, vierohodné a pravdivé informácie, je súčasťou presvedčenia, ktoré je overiteľné, testovateľné a dokázané. Zdôrazňuje sa tu skutočnosť, že poznanie je i jazykovým vyjadrením toho, že nejde iba o subjektívnu alebo intuitívnu predstavu, ale o fenomén formulovateľný prostredníctvom istých znakov, symbolov alebo jazyka. „Až prostredníctvom jazyka získava poznanie intersubjektívnu platnosť,“ konštatujú autori a zdôrazňujú, že treba odmietnuť dogmatický predsudok, podľa ktorého „prostredníctvom sebalepšie koncipovaného výskumu, či už kvalitatívneho alebo kvantitatívneho, dosahujeme *neomylné pokroky*.“

Monografická štúdia o vysvetľovaní tak získava aj dimenziu zápasu o správne formulovanie problému. V každej diskusii musí totiž dôjsť k správnej formulácii problému, ktorý sa takto mení na vedecký problém a vyžaduje si vedecké skúmanie. Ale aj v týchto súvislostiach musíme pripustiť, že nikdy nebudeme mať záruku úspechu a neomylnosti. Nikto a nič nám ju nedáva.

Autori nás nabádajú k skromnosti a k tomu, aby sme pripustili, že akékoľvek naše poznanie – a to aj na základe najpochybniejšieho výskumu a použitia najserióznejších metód – môže byť chybné, môže obsahovať dokonca i fatálne omyly, a to niekedy aj pri interpretácii presne nameraných dát. Tvrdohlavé zotrvávanie na doterajšom stave poznania nemožno podľa autorov pozitívne hodnotiť ani z pohľadu etiky vedeckej práce.

V závere monografickej štúdie autori naliehavo upozorňujú, že vydávanie deskripcie za fenomenológiu znamená vlastne likvidáciu vedy a vedeckého poznania. Nie je to márne upozornenie, skrýva v sebe výzvu k hlbšej sebareflexii. Upozornenie na tzv. implicitné vedenie sa pripája k tým úsiliam autorov, ktoré sledujú nevyhnutnosť venovať väčšiu pozornosť finalizovaniu spoločenskovedných výskumov a nezabúdať, že i v tejto fáze spočíva veľa doposiaľ skrytých a málo zohľadňovaných aspektov, osobitne v súvislosti s pozíciou vysvetľovania a porozumenia v interpretácii výsledkov spoločenskovedných výskumov.

Monografická štúdia svedčí o invenčnom prístupe autorov a o inšpiratívnej sile, ktorá vyplýva z textu. V súčasnej vede sa totiž čoraz výraznejšie vytvára situácia, ktorá môže na jednej strane viesť k sebauspokojovaniu, na druhej strane k neopodstatnenému avanturizmu pri interpretácii výskumov. P. Ondrejko a J. Majerčíková chcú vyjadriť nielen obavy z podobných prístupov, ale aj nádej, že existuje cesta k zamedzeniu chýb a dosiahnutiu optimálneho stavu v oblasti vedeckého poznania s osobitným zreteľom na vysvetľovanie, porozumenie a interpretáciu jeho výsledkov.

Práca *Vysvetlenie, porozumenie a interpretácia v spoločenskovednom výskume* si zaslúži mimoriadnu pozornosť širokej vedeckej obce. Iste po nej siahnu nielen študenti doktorandského štúdia spoločenských vied, ale aj autori projektov a empirických výskumov v sociológii a príbuzných disciplínach. Do ich pozornosti publikáciu jednoznačne odporúčam.

Dalimír Hajko
Katedra kulturológie, FF UKF
Nitra